

ВІДЗЕРКАЛЕННЯ НАРОДНОРОЗМОВНОГО АНТРОПОНІМІКОНУ УКРАЇНЦІВ В ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНІЙ АНТРОПОНІМІЙ ТЕТРАЛОГІЇ РОМАНА ІВАНИЧУКА «ВОГНЕННІ СТОВПИ»

Анотація. У статті досліджуються літературно-художні антропоніми тетралогії «Вогненні стовпи» Романа Іваничука. Подається їх опис, виражальні можливості, функції та роль в ономастичному просторі твору.

Ключові слова: літературно-художній антропонім, псевдонім, воїни УПА, міфологічні образи.

Summary. The article researches proper names of the literary heroes in the “Fire Posts” by Roman Ivanychuk. It also presents their description, expressional possibilities, functions and their role in the onomastical space of the writing.

Key words: proper name of the literary hero, pseudonym, UPA warriors, mythological characters.

Останнім часом об'єктом лінгвістичного аналізу все частіше стають власні назви літературних персонажів: ретельно досліджується літературно-художня антропонімія (ЛХА) видатних українських письменників, вивчається їх жанрово-стильова зумовленість, джерельна база, експонентні можливості, а також цілий комплекс теоретичних проблем, пов'язаних зі статусом та місцем літературно-художньої антропонімії в національній онімній системі та його понятійним наповненням тощо. Про це свідчать найновіші монографічні публікації Ю.О.Карпенка [6], Л.О.Белея [2; 3], Г.В.Шотової-Ніколенко [12] та ін.

Безпосереднім об'єктом наукового дослідження стала тетралогія Романа Іваничука «Вогненні стовпи». Метою нашої статті є огляд та опис ЛХА названого твору.

Літературно-художній антропонімікон Романа Іваничука ще не був об'єктом спеціального дослідження, проте такий майстер українського слова, як Роман Іваничук відзначається вельми уважним ставленням до власних імен персонажів, умінням зробити літературно-художній антропонім ефективним виражальним мовним засобом. Особливе місце у літературній спадщині Р.Іваничука посідає тетралогія «Вогненні стовпи» - перший твір у незалежній Україні про Українську Повстанську Армію. Автор намагається відтворити модель українця, який зі своїм досвідом, ментальністю, благородством, гріховністю, національного свідомістю й нерідко політичною сліпотою опинився сам на сам між двох вогнів, котрі пожирали один одного, не усвідомлюючи, що вивільняють місце для нового державного утворення, котре отримало можливість для росту аж нині – на цвинтаріщі колись могутніх сил [5, 512].

Тема твору, його ідейне спрямування справили визначальний вплив і на творення Р.Іваничуком літературно-художнього антропонімікону трилогії. Прагнучи досягти якнайвищого ступеня правдивості, реалістичності зображувальних трагічних подій в історії західних областей УРСР середини ХХ ст., письменник, окрім іншого, важливого значення надавав добору персонажів та їх власних імен. Історичні постаті в романі подекуди стали умовними, а видумані, навпаки, зажили, як справжні. Р.Іваничук зауважив: «Не шукайте у цьому романі прототипів,

хоч мені деколи бракло сил відриватися від реалій, серед яких минули моє дитинство й молодість; не уникнув я, звичайно, художніх узагальнень, різноманітних химерій і найзухваліших домислів» [5, 513].

Важливими у створенні реального історичного фону роману Р.Іваничука виступають ЛХА, що є іменуваннями реальних та історичних осіб. Напр.: *Степан Бандера, Богдан Лепкий, Франц Коковський, Яків Гніздовський, Альфред Біляк, Андрій Чайковський, Михайло Колодзінський, митрополит Шептицький, маршалок Ридз-Смігли* та інші.

ЛХА, утворені на базі реальних антропонімів історичних осіб, зважаючи на історичний жанр трилогії «Вогненних стовпів», не лише творять стрижень субсистеми літературно-художніх антропонімів твору, а й слугують промовистими хронологічними маячками, що допомагають безпомилково ідентифікувати час та територію, де відбувається дія.

Окрім реальних антропонімів, якими іменуються історичні особи, Р.Іваничук ретельно добирає іменування неісторичним, вигаданим персонажам. Для таких літературних героїв основним засобом їх правдивості, легітимності виступають антропоніми, якими вони називаються. Так, автор називає своїх героїв типовими християнськими іменами, властивими мешканцям даної території: *Іван, Петро, Пилип, Юрко, Йосип, Василь, Федір, Андрій, Мирон, Наталка, Марія, Юлія, Калина, Ганна, Олена, Фросина, Параска* та інші.

У трилогії Р.Іваничука важливим мовним засобом вираження місцевого галицького колориту виступають й прізвища персонажів. Автор ретельно добирає з реального антропонімікону утворення на *-ак, -як, -чак, -ук, -юк, -чук*, які характеризуються високою частотою вживання на теренах Гуцульщини, де й відбувається дія твору. Наприклад: *Захарчук, Андрусяк, Мироняк, Маланюк, Воронюк, Вакалюк, Гулейчук, Палійчук, Шинкарук, Бабинюк, Сталащук, Гошоватюк*. Доповнює антропонімічну мозаїку прізвищ персонажів «Вогненних стовпів» утворення на *-ин, -овський, -цький*, які також часто вживаються в реальному антропоніміконі Галичини. Напр.: *Марусин, Юлинин, Васютин, Гніздовський, Коковський, Чайковський, Кобацький, Левицький*.

Реалістичну онімійну канву трилогії «Вогненні стовпи» творять й неукраїнські за походженням імена та прізвиська, якими йменуються персонажі-неукраїнці – євреї, поляки, росіяни, голландці. Напр.: полячка – «відома всім у Колодії курва *Агншика*», росіянка *Поліна Картавцева* («ї серед катівської зграї були люди»); єврейки-вихрестки доньки маклера *Шимона Сальомея* і *Руфіна* (*Салька* та *Рифка*). Майор *Молін* «катував не українку-націоналістку, а жидівку, й це помножувало його лють...на нього йшла із закладеними за спину руками чорновола зеленоока фурія, в її очах палахкотіли ненависть, гордість і незалежність, вона була гарна, ця жидівська бестія, й водночас страшна...»; капітан *Болідов* (двійник *Буркута*, ненависний ворог партизан, він же *Резидент*, *Гошоватюк*), лейтенант *Картавцев*, «якого в містечку прозвали «*Ніколашкою*», полковник *Сновидов*, начальник Колодійського НКВД *Молін*, лейтенант *Шпола* («*Той Ніколашка* в Яблуневі, а лейтенант *Шпола* в Шешорах наводили жах по космацьких околицях...»), лейтенант *Шкрупила*, голландські солдати *Пім*, *Гарм*, *Кіс*, *Геррі*, генерал *Едвард Готтегем*. Набір неукраїнських за походженням антропонімів та їх питома вага в літературно-художньому антропонімії «Вогненні стовпи» віддзеркалює антропонімію картину української Галичини середини ХХ ст. і в цьому також треба вбачати високу майстерність Р.Іваничука.

Окрім ЛХА, запозичених з реального антропонімікону, Р.Іваничук показав себе талановитим майстром творення ЛХА з багаторівневою характеристичністю. У цьому плані дуже показовим є іменування *Мирон Шинкарук*. На перший погляд створюється враження, що маємо справу з номінативним ЛХА, який належно висується у зображуваний письменником територіально-часовий узус. Однак сам письменник у тексті трилогії зауважує, що *Мирон Шинкарук* «був дитиною геть не схожою на сільських ровесників». І справді, спочатку читач бачить звичайного хлопця зі звичайними для Галичини іменами *пан Миронцьо*, *пан Шинкарук*. Але герой перероджується, коли йде до повстанців. Тут письменник, на нашу думку, зовсім не випадково називає його *малим Мироном*, чим перегукується з відомою поемою Івана Франка «Похорон», де також є, як відомо, герой-борець *Мирон*. Пор.: «Колишнього *Мирона* не стало: залишилася на світі *особина*, яка ступила на поріг зради і була проклята своїм праведним двійником». Однак алюзіями з літературно-художньою антропонімією І.Франка виражальні можливості ЛХА *Мирон Шинкарук* не вичерпуються. Очевидно на вибір прізвиська цього персонажа Р.Іваничука вплинув авторитет українського військового діяча, сотника Армії УНР *Шинкаря Миколи Ларіоновича*, який залишив неабиякий слід в історії визвольної боротьби [10, 1090]. Щоб досягти об'ємності антропонімії картини, відтвореної у трилогії «Вогненні стовпи», Р.Іваничук вводить у текст твору й найменування, як правило апелятивні та зневажливо-згублі, якими називають *Мирона Шинкарука* енкаведисти: *бандеровское отродье*, *сволота*, *негодяй*, *пісатель*, *бандерівський виплодок*.

Широкі виражальні можливості, що розкриваються на тлі культурно-історичних реалій Галичини, має й ЛХА *Йосафат Юлинин*. *Йосафат Юлинин* – це один головний персонаж. *Йосафат* – сусідський хлопець-однокласник *Мирона*. *Йосафат*, на відміну від *Мирона*, приглушує свою національну свідомість навзамін спокійному існуванню, праці, кар'єрі, однак вона живе в глибині душі чи серця. Ім'я *Йосафат* у перекладі з давньоєврейської означає «бог судив» [1, 65]. Ім'я персонажа *Йосафат* не випадково, очевидно, співпадає з іменем видатного церковного діяча ХVІІІ ст. *Йосафата Кунцевича*, бо в такий спосіб автор натякає на перехід денотата, професора математики, у внутрішнє підпілля, як це зробила й українська греко-католицька церква, що її промовисто репрезентує конатативне ім'я *Йосафат*. *Орест Потурай* відмітив: «Гм, з такою професією трохи легше було вам пробиватися крізь комуністичне чистилище».

Образ жінки на диво незмінно мандрує просторами Іваничукових творів. В «Вогненних стовпах» автор майстерно виводить цілу низку жіночих ЛХА. За нашими спостереженнями, у трилогії «Вогненні стовпи» Р.Іваничук часто вдається до використання імен-символів, які вже мають сталі онімне значення в українській літературно-художній антропонімії ХІХ-ХХ ст. До числа таких утворень можна зарахувати ЛХА *пані Марія*, яким письменник у дусі традицій української літературно-художньої антропонімії називає матір *Мирона Шинкарука*, жінку-страдницю. Пор.: «...*пані Марія* подала вечерю й мовила тихо: «...Я знаю одне: інакше, ніж є, бути не може, такий час. І його треба вистраждати». Сестру *Мирона* називають *Юлією Шинкаруківною*, *Юлею*, *Юлечкою*. Господиня *Садичка* ласкаво називає *Юлю панночкою*, *донею*, *дитиною*. Для *Мирона* вона «*люба сестричка Юлія, кучерява чорновола красуня*». Невипадково її ім'я утворено від чоловічого імені *Юлій*, що в перекладі з латинської означає «кучерявий» [1, 83]. *Іван Андрусак* (*Буркут*) зове її *вчителькою*, *любкою*. Ім'я сільської дівчини на прізвисько *Слобідська – Наталка*, на нашу думку, перегукується з іменем головної героїні п'єси І.Котляревського «Наталка Полтавка». Спрагла кохання *Наталка Слобідська – «Марііна свічка»* «з опущеною за спину косою, з великими, як срібні таляри, очима, біла, мов лебедиця, осяяна до прозорості внутрішнім світлом...». Пор. ще: стара *Олена Єзунина* («колись гоїна красуня, а нині зморщена, мов коцюрубок, карга...»); вродлива мольфарова донька *Софія*, «немов підбита птаха», над мертвим батьком; славна писанкарка з Космача *Ганна Палійчучка* («була *Анничка* чи не найгарнішою молодницею в селі, проте жила самотою і скритно гріхувала...»); «біла віла» *Ліда* – «блідий відблиск сьйва» («Я тебе називав білою вілою, а тепер кликатиму *Артемідію* – така ти брала та гожа в чоловічому вбранні», - каже *Василь*).

Та з найбільшою любов'ю змальовує автор образи воїнів УПА, «висвітлені постаті героїв, мічених перстом Божим». Звичайно, такі персонажі мають справжнє ім'я та прізвисько, а також псевдонім. Псевдоніми, вважає П.Чучка є самоназвами, які факультативно використовує творча особа поряд з її

справжнім прізвиськом чи іменем з метою приховати своє авторське «я» або для маніфестації свого ідеологічного кредо [11, 82]. Дослідник оунівської псевдонімії М.Лесюк відзначає розмаїття найменувань та велику словоутворювальну фантазію повстанців [8, 179]. За В.Німчуком, людина ховається за псевдонімом від переслідувачів, ворогів, властей, прагне уникнути відповідальності за свої вчинки та висловлені думки [Див. 9]. Перед читачем постає ціла низка воїнів УПА: *Іван Захарчук* на псевдо *Буркут*; станичний *Шугай* (як карпатський опришок); *постовий Крук*, *Василь Маланюк – Довбня* («Друже *Крук*, таж упізнайте мене, я кушовий з Боднарівки на псевдо *Довбня*»); *Орест Потурай – Ворон*; сотенний *Данило Чарнота* («Я з Княждвора, хлопче, що біля Коломиї, *Петро Вакалюк*. Родини вже не маю, моя родина нині в Сибірах...»).

Не менш цікавими є також герої, які опинилися по той бік барикад. Напр.: упівець *Воронюк*, що здається совітам і йде в стрибки, аби не згинуть; людиноненависний сільський злодійчук *Йосип Кобацький* («Про багатство *Йосип* не дбав, він вдовольнявся тим, що його бояться, - мати над людьми владу було його найбільшим щастям»). Зрада в образі *Йосипа Кобацького* – чорна і сліпа, він не може з неї вийти, бо через зраду «втратив людську сутність». Невипадково і смерть у нього вовкулацька. Пор.: «...притискається він до землі, ніби вгризається в неї, нору вигрибає і зникає в ній, та враз тіло вбитого підстрибнуло, вовчим хвостом замело по траві і шугнуло в ліс, за хвилину з язвинівських нетрів долинуло моторошне виття в супроводі зловісного реготу пугача – то несамовито втішалася *баба Лісна*, що нарешті вернувся *вовкулака* до своєї зграї». З нечистою силою пов'язаний образ *Юрка Гулейчука* («...певне, коли лежав у колисці, а мати заснула,

хитра *босорканя* вкрала людську дитину й замість неї загорнула в пеленки своє *бісеня*, бо й з виду *Юрка* не вдався у свій статечний рід: був зачуханий, понурий і злий, а очі під низьким лобом по-злодійськи прудко бігали...»). Зрадив він брата, односельців, *Лиду й Василя*, які «залишаться для нас символом любові, сильнішої за смерть». Як правило, такі ЛХА мають зневажливу оцінність.

Онімійну картину трилогії доповнюють колоритні ЛХА, виражальні можливості яких розкриваються на тлі народних вірувань. Художнє тло роману насичено безумовно символічними образами, які істотно доповнюють загальне враження від твору, - зраний олень, привид *Софії* на Пиконеві, чаша. І поруч з ними міфологічні образи: володар снігових кряжів *Чорногор*; упириця *баба Лісна*, «яка випиває з дівчат кров»; «і не змагалися більше над присілкою *Чорнобог з Білобогом*» (за слов'янською міфологією *Білобог* – бог Добра, Благополуччя, *Чорнобог* – бог Зла, повелитель Тьми. Між ними ведеться вічна боротьба [7, 18-24]) і всяка інша нечисть – *арідники*, *нявки*, *чугайстри*, *підлопушники*. А ладити з цим усім умів *мольфар Іван*.

Цікавими, на наш погляд, є ЛХА, утворені за місцем проживання героїв, вони вказують на зв'язок з мікротопонімами: скрипаль *Клим Запоточний* (від за потоком), бубніст *Андрейко з Баєновиськ* (від багно-висько, болото), *Наталка Слобідська* (від слобода).

Як бачимо, літературно-художня антропонімія у творчому арсеналі Романа Іванчука є важливим мовним засобом із широкими виражальними можливостями. Структура ЛХА відзначається різноманітністю і відбиває характерні особливості художнього стилю письменника. Літературно-художній антропонімікон тетралогії «Вогненні стовпи» зорієнтований на галицький територіально-часовий узус.

Література

1. Белей Л. Ім'я для дитини в українській родині: словник-довідник. – Ужгород: Закарпатське крайове товариство «Просвіта», 1993. – 116 с.
2. Белей Л. Нова українська літературно-художня антропонімія: проблеми теорії та історії. – Ужгород, 2002. – 176 с.
3. Белей Л. Функціонально-стилістичні можливості української літературно-художньої антропонімії XIX–XX ст. – Ужгород: Патент. – 1995. – 120 с.
4. Іваничук Р. Вогненні стовпи. Тетралогія. Видання друге, доповнене. – Львів: Літопис, 2006. – 516 с.
5. Іваничук Р. Слово від автора // Іваничук Р. Вогненні стовпи. Тетралогія. Видання друге, доповнене. – Львів: Літопис, 2006. – С. 511–513.
6. Карпенко Ю.О. Літературна ономастика: Збірник статей. – Одеса: Астропринт, 2008. – 328 с.
7. Киреевский И. Мифы древних славян. – Харьков: Книжный клуб семейного досуга, 2006. – 240 с.
8. Лесюк М. Псевда воєнів Української Повстанської Армії // *Studia Shawistyczne 1: Nazewnictwo na podziemiach etniczno-jezykowych*. – Białystok, 1999. – С. 177–184.
9. Німчук В. Про українську псевдонімію та криптонімію // *Українська мова*. – 2002. – №2. – С. 30–58.
10. Підкова І. Шинкар Микола Ларионович // *Довідник з історії України (А-Я): Посібник для середніх загальноосвітніх навчальних закладів / За заг. ред. І.Підкови, Р.Шуста*. – 2-е вид., доопр. і доп. – К., 2001. – С. 1090.
11. Чучка П.П. Українські псевдоніми: статус, структура і функції // *Наукові записки Кіровоградського педагогічного університету ім. В.Винниченка. Серія: філологічні науки (мовознавство)*. – Кіровоград, 2001. – Вип. 37. – С. 81–82.
12. Шотова-Ніколенко Г.В. Онімійний простір романів Юрія Яновського. – Одеса: Астропринт, 2007. – 168 с.